

СЪВРЕМЕННИ МОДЕЛИ НА ОБУЧЕНИЕ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ – НАСОКИ, ПРЕПОРЪКИ И ПРАКТИКИ В ЕС

Ваня Грашкина-Минчева

Национален център за информация и документация

Резюме. Работната група на високо равнище за модернизация на висшето образование отделя специално внимание и изследва проблемите за качеството на обучението и новите модели на преподаване и учене, отчитайки изоставането на европейските страни и намалената конкурентоспособност на европейското висше образование. В статията са представени актуалните политики на ЕС, насочени към постигането на по-високо качество на обучението във висшето образование, препоръките към националните органи и висшите училища, както и по-важните насоки по отношение на съвременните методи на преподаване и учене, отразени в публикациите на Работната група на високо равнище за модернизация на висшето образование. Препоръките и насоките са илюстрирани с добри практики на ниво ЕС или от отделни държави членки, които са идентифицирани от Работната група.

Keywords: quality of higher education; new modes of teaching; new modes of learning; higher education policy

Въведение

Повишаването на качеството на обучението във висшето образование през последните години е във фокуса на вниманието на европейските институции. Актуалността на този проблем се определя от множество фактори, по-важните от които са необходимостта от подобряване на подготовката на студентите за реалните нужди на бързо променящия се пазар на труда; повишаването на конкурентоспособността на европейското висше образование и превръщането му в притегателна перспектива, за да се постигне поставената в стратегията „Европа 2020“ цел 40% от младите хора да имат висше образование. Работната група (РГ) на високо равнище за модернизация на висшето образование публикува поредица от документи, посветени на подобряването на качеството на обучението във висшето образование и съвременните методи на преподаване и учене^{1), 2)}. През юни т.г. на интернет платформата на мрежата Eurymedice бе публикувано обширно проучване за развитието на академичния

състав в страните членки на ЕС, в което сериозно внимание се отделя на педагогическата подготовка на преподавателите и тяхната готовност за работа със студенти³⁾.

РГ на високо равнище за модернизация на висшето образование отбелязва, че е налице изоставане в развитието на европейските системи за висше образование, което налага предприемането на спешни мерки. Съществени промени характеризират средата, в която функционира висшето образование днес: ускорено развитие на научните области и бързо стареене на информацията; динамичен пазар на труда; демократизация на висшето образование, широко навлизане на ИКТ във всички сфери; ново дигитално поколение студенти. Същевременно все още преобладава моделът на преподаване от XIX век, при който знанията се предават чрез лекции и упражнения на тези, които желаят да ги придобият, но той не съответства на нивото на технологиите и подготовката на съвременното поколение. Моделите на обучение, предназначени в миналото за малки институции и елитно малцинство, е наложително да бъдат адаптирани към много по-разнообразните потребности, към диверсификацията и специализацията, новите форми за предоставяне на висше образование и други специфични характеристики на съвременната среда.

Висшите училища днес функционират в условията на конкуренция. Възникват нови доставчици на образование, които предлагат гъвкави и модерни форми на обучение. Те привличат младите хора и макар да не присъждат образователно-квалификационни степени, дават добра професионална подготовка, която гарантира успешна реализация на пазара на труда.

През последните няколко десетилетия се наблюдава приоритетизиране на научноизследователската дейност при оценяване на резултатите на висшите училища. В международните рейтингови системи и класации на университети преобладават критериите за научни резултати и цитируемост на публикациите. Например в The World University Rankings на вестник Times от общо 5 критерия за оценяване два са свързани с научните резултати, а само един – с обучението⁴⁾. В популярната Шанхайска класация на университетите всички индикатори са свързани с резултати от научната дейност и няма нито един индикатор, измерващ качеството на обучението⁵⁾.

В изследването върху академичния състав е установено, че съществуват големи различия в националните и институционалните политики по отношение на входящите изисквания към преподавателите в системата на висшето образование³⁾. Педагогическите умения например не са сред задължителните условия за назначаване на академичния състав. Само в няколко страни (Гърция, Финландия) съществува изискване в нормативната база за придобиване на педагогически умения от университетските преподаватели.

Целта на настоящата публикация, без да претендира за изчерпателност, е да представи политиките на ЕС, насочени към постигането на по-високо

качество на обучението във висшето образование, препоръките към националните органи и институциите за висше образование, както и по-важните насоки по отношение на съвременните методи на преподаване и учене.

Препоръки за подобряване на политиките за качествено преподаване и учене

Докладът на РГ на високо равнище за модернизация на висшето образование предлага конкретни начини за промяна на статуквото: на първо място, като предизвиква широка дискусия за качеството на преподаване, която да обхваща всяко висше училище; на второ място – като идентифицира инициативи, които могат да бъдат прилагани на национално и институционално равнище; и на трето място – като стимулира промени в политиките, които да доведат до качествени промени в преподаването и обучението. И въпреки че високото качество на преподаване се приема като даденост в европейските университети, то реалността не е такава. Авторите споделят разбирането, че преподаването и ученето са основополагащата ключова мисия на висшите училища. Активното участие на студентите в процеса на разработването на учебните програми, тяхната актуализация и оценяване, както и в процедурите за осигуряване и проверка на качеството, е важно условие за постигането на високо качество на преподаване и учене. Подчертава се, че академичният състав трябва да преподава на високо професионално ниво. Институциите за висше образование носят отговорността да имат добре обучени и квалифицирани преподаватели с педагогически умения, а не само специализирани познания в една научна дисциплина. Академичните ръководства трябва да осигурят възможности за непрекъснато професионално развитие на преподавателския състав именно като преподаватели, а не само в областта на конкретната дисциплина.

Първата препоръка е насочена към държавните органи, отговарящи за висшето образование, които трябва да осигурят устойчива и финансово обезпечена рамка за подкрепа на висшите училища по отношение на подобряването на качеството на преподаването и ученето. Действията, които ще се предприемат „от горе надолу“ и „от долу нагоре“, трябва да бъдат синхронизирани. Като добър пример се посочва политиката на Германия, където държавата финансира 250 проекта за повишаване на качеството на преподаването. Пактът за качество на обучението осигурява 2 млрд. евро до 2020 година за целите на подобряването му в системата на висшето образование. Същевременно федералните провинции, съвместно с частен донор, финансират създаването на Харта за качествено преподаване, която се разработва с участието на експерти от 10 висши училища.

Всяко висше училище трябва да разработи и реализира своя стратегия за подобряване на качеството на преподаването и ученето, която да бъде осигурена финансово и интегрирана в цялостната мисия на институцията. По този

начин е възможно да се постигне равнопоставеност между научноизследователската и преподавателската дейност на академичния състав. Положителен пример в тази сфера е опитът на Испания. Националната агенция за оценка на качеството и акредитация в Испания разработва *Програма за оценяване на преподаването – DOCENTIA*. Участието на университетите в Програмата е доброволно, като те представят пред Агенцията своите планове за подобряване на качеството на преподаване. Разглеждат се три аспекта: структура на курса, развитие на преподавателските подходи и резултати от обучението. Във френската общност на Белгия конкретни законодателни разпоредби са насочени към по-доброто обучение. Съгласно чл. 83 от *Закона за Болоня* (2004 г.) университетите трябва да използват най-малко 10% от основното си публично финансиране за усъвършенстване на преподаването и създаване на съвместни учебни центрове (центрове за дидактика).

Насърчаване, осъществяване и отчитане на резултатите от обратната връзка със студентите с оглед въвеждането на бързи и ефективни подобрения е следваща препоръка. Студентите са тези, които дават най-вярната оценка за качеството на преподаване. Висшите училища трябва да създадат необходимата среда и нагласи, както и система за обратна връзка със студентите и ежегодно да публикуват резултатите от тази обратна връзка, посочвайки промените, настъпили вследствие на мнението на студентите. Важно е да се събира информация както от действащите, така и от завършилите вече студенти, за да бъде оценката за преподаването по-пълна.

Придобиване на сертифицирана педагогическа подготовка от всички преподаватели във висшите училища и въвеждане на система за повишаване на педагогическата квалификация на академичния състав се поставя като цел, която да бъде изпълнена до 2020 година. Учените, които преподават във висшите училища, са професионални преподаватели, така както учителите в средното училище, и трябва да имат съответните педагогически умения. В повечето европейски страни представата за академична кариера е свързана по-скоро с научните изследвания, отколкото с преподавателската дейност. Това трябва да се промени и двата основни ангажмента да се разглеждат като равнопоставени. Като добра практика се разглежда Академията за висше образование във Великобритания, която в сътрудничество с водещи британски университети разработва *Рамка на професионалните стандарти за преподаване и подкрепа на обучението във висшето образование*⁶⁾. Тя насърчава преподавателите да използват висококачествени образователни подходи в работата със студенти чрез насърчаване на творческите и иновативните подходи за преподаване и учене. *Националната програма за висше образование* на Словения (2011 – 2020 г.) предвижда институциите за висше образование да осъществяват програми за непрекъсната педагогическа квалификация на преподавателите⁷⁾. Механизмите за насърчаване на върхови постижения в преподаването включват

изграждането на центрове за преподавателски компетентности. През 2012 г. в Ирландия е основан *Национален форум за повишаване на качеството на преподаване и учене*, който използва разнообразни средства и инструменти: награди за кариерно развитие на университетските преподаватели, присъждане на грантове и стипендии, изграждане на национална цифрова платформа за развиване на капацитета на електронното обучение⁸⁾.

При подбора на академичния състав, кариерното развитие и оценяването му един от важните фактори трябва да бъде оценката на качеството на преподаването. Освен педагогически умения академичният състав трябва да притежава и развива умения за използване на съвременни онлайн и други форми на преподаване и учене в ерата на цифровите технологии. За целта е задължителна подкрепата на държавната администрация и ЕС.

В повечето случаи студентите получават тясно специализирани знания по специалността, като цялостното образователно ниво не е приоритет. Бързото развитие на технологиите и стареенето на информацията са причина за по-бързото амортизиране на твърдите умения. Умението за учене – една от седемте компетентности от Европейската рамка на ключовите компетентности, е от фундаментално значение. Усилията на преподавателите трябва да бъдат насочени към развиването на меки умения – критично мислене, разрешаване на проблеми, работа в екип, поемане на инициативи. Друг важен параметър на образованието са резултатите от обучението. Те трябва да се превърнат в двигатели на постиженията в обучението по отделните специалности. Процесът на преподаване и оценяване все още не е достатъчно добре обвързан с резултатите от обучението, сред които трябва да са: комплексно мислене, социални умения и учене чрез участие, персонализиране на обучителния процес.

Преподавателите, които имат значителен принос за подобряване на качеството на преподаването и ученето, трябва да бъдат отличавани и награждавани. Необходимо е въвеждането на система от стимули и възнаграждения, като се отчетат спецификите на преподавателските стилове и методи. В Ирландия Националната академия за интегриране на научноизследователската дейност, преподаването и обучението присъжда 5 ежегодни парични награди от 5000 евро всяка на отделни учени или колективи. Те са признание на университетските преподаватели за върхови постижения и обвързване на научните изследвания с преподаването. Министерството на образованието и научните изследвания в Норвегия присъжда ежегодна парична награда от 1 млн. норвежки крони за постижения в образованието. Съгласно утвърден регламент институциите за висше образование представят най-добрите си практики, а жури от учени и преподаватели ги оценява и определя победител. Конференцията на ректорите в Германия от 2006 г. ежегодно определя награда от 50 000 евро за върхови постижения в обучението и преподаването.

Въвеждането и насърчаването на транс- и интердисциплинарни подходи към преподаването, ученето и оценяването се разглежда като начин за подпомагане на студентите в развиването на широта на разбиране, предприемачески и иноваторски дух. Ярък пример е Университетът Аалто, Финландия, който стартира през 2010 г. след обединение на три университета в Хелзинки – икономически, технологичен и по изкуство и дизайн. Мисията на новосъздадената структура е въвеждането на мултидисциплинарно обучение с фокус върху технологиите, което да формира у студентите способности за успех в условията на технологичен прогрес, информационно пренасищане и конкуренция на глобално ниво.

В доклада се препоръчва също така разработване и прилагане от всяко висше училище на стратегия за интернационализация, чиито аспекти са незаменими компоненти на висшето образование в Европа и извън нея. Интернационализацията е широко понятие, което включва не само прием на кандидати от различни страни и мобилност на студенти и преподаватели, но и съизмерими в международен аспект учебни програми, добро чуждоезиково обучение, транснационално образование, създаване на международни мрежи и партньорства. Само по този начин ще се постигне глобална конкурентоспособност, а студентите ще придобият умения за межкултурно общуване и разбирателство.

Интересна е идеята ЕК да подкрепи създаването на Европейска академия за преподаване и учене, която да спомага за подобряване на качеството на преподаване и учене във висшите училища.

Нови модели на преподаване и учене

Новите модели на учене и преподаване са обект на специална разработка на РГ на високо равнище за модернизация на висшето образование. Най-важната предпоставка за модернизиране и осъвременяване на моделите на преподаване и учене според експертите е развитието на цифровите технологии и създаването на дигиталното съдържание. Цифровите технологии са интегрална част от почти всички аспекти на всекидневното, като улесняват комуникациите между хората, обучението и достъпа до знания и информация. В сферата на висшето образование те имат трансформиращо въздействие и пряко влияят върху качеството на обучението. Цифровите технологии създават условия за удовлетворяване на обществените очаквания за лесен достъп, гъвкави образователни подходи и повече възможности за придобиване на висше образование. Същевременно те осигуряват нови възможности за повишаване на качеството на обучението, за създаването на нови форми на обучение и за по-голямо индивидуализиране на учебния процес. В световен мащаб се очаква експоненциално нарастване на броя на действащите студенти от около 100 млн. понастоящем до над 250 млн. през 2025 г. Като движещ фактор на

този растеж се посочват, наред с бързоразвиващите се страни, като Индия и Китай, и страните от ЕС. Въпреки че в много страни членки населението намалява, очаква се броят на висшистите в Европа да продължи да се увеличава чрез привличане на преждевременно напусналите образователната система желаещи да придобият висше образование. Цифровите технологии са в основата на появилите се иновативни модели за преподаване и учене. Масовите онлайн курсове (Massive Online Open Courses – MOOCs)⁹⁾ придобиват все по-голяма популярност. Те въплъщават нов педагогически подход и съвременна форма на предоставяне на образование. Тенденцията за отворен достъп се проявява и чрез създаването на множество цифрови платформи и портали с образователни ресурси и учебни материали. Традиционните университетски програми се конкурират с по-кратки и целево ориентирани обучителни курсове на частни компании – лидери в своята област. Дистанционната форма става все по-популярна. Вече функционират университети, които предлагат само тази форма на обучение. В доклада се прави извод, че в европейските висши училища внедряването на цифровите технологии в образователния процес се развива фрагментарно и относително бавно. Използването на цифровите технологии се разглежда в неразривна връзка с повишаване на качеството на образованието. На първо място, се препоръчва създаване на електронно учебно съдържание в различни формати за целите на дистанционното обучение и самоподготовката. Важно условие при публикуването му е да се спазват нормативните изисквания за авторското право, като се използват лицензи от типа на Creative Commons¹⁰⁾, които дават възможност за свободен публичен достъп до цифровото съдържание в защитен формат. Възможностите за използване на учебни материали в различни формати са значително по-големи – интерактивни медии, изображения, графики, видео- и аудиоматериали. Като добри практики в тази област са посочени програмата E-campus на норвежкото министерство на образованието и инициативата за дистанционно обучение на Университета в Единбург. E-campus е 5-годишна програма на норвежкото министерство на образованието, имаща за цел да осигури ресурси за онлайн обучение. В края на 2017 г. вече 40% от лекциите са записани и достъпни онлайн през платформата на Програмата¹¹⁾. Университетът в Единбург е инициатор на междууниверситетска стратегия за разработването на онлайн курсове за дистанционно обучение. Проектът е с продължителност 10 години и е финансиран с 6 млн. евро. Целта е изравняване на броя на студентите в магистърските програми в дистанционна и редовна форма на обучение.

Цифровите технологии дават възможност учащите се да бъдат поставени в центъра на обучението, пълноценно да се прилагат индивидуализиран подход и персонализиране на обучението. Значително по-добри са възможностите за осъществяване на обратна връзка при оценяване и проследяване на постиженията, съответно пропуските на всеки един. Платформите за електронно обу-

чение осигуряват съдържанието на учебните програми и дават възможност на преподавателите да се концентрират върху ролята си на ментори, като развиват уменията на своите студенти за управление на информацията, критично мислене, практическо прилагане на знанията.

За да подпомогне внедряването на цифровите технологии в образователния процес, през 2013 г. ЕК стартира Общност за открито образование (Open Education Europa) – портал за подкрепа на иновациите и внедряването на дигиталните технологии в обучението. Порталът предлага свободни за ползване образователни ресурси и онлайн курсове¹²⁾. Друга европейска инициатива е многоезичната платформа за свободни онлайн ресурси ЕММА, стартирала през април 2014 година, в създаването на която участват 12 европейски университета¹³⁾.

През 2013 г. стартира инициативата FUN (France Université Numérique) на Френското министерство на висшето образование и научните изследвания. Това е национална платформа, предлагаща онлайн курсове, предоставени от 23 институции за висше образование. Инициативата е част от петгодишен национален план за цифровизиране на обучението и преподаването¹⁴⁾.

Възможностите на цифровите технологии трябва да бъдат използвани за разширяване на достъпа до висше образование и улесняване на ученето през целия живот. За много граждани на европейски страни времето, средствата и разстоянията продължават да са препятствие за достъпа до висше образование. Създаването на качествена работна сила е в основата на икономиката на знанието, затова институциите за висше образование трябва да са по-активни и да отговорят на очакванията към тях от страна на тази целева група. Разширяване на формите за учене през целия живот, предлагани от висшите училища. Понастоящем се прилага т.нар. смесено обучение и изцяло онлайн обучение. Очаква се в близките няколко години е-обучението да съставлява 30% от всички предлагани програми в Европа.

Съвременните технологии дават възможност за повишена разпознаваемост в международен план чрез достигане до нови целеви групи учащи се. Те допринасят пряко за интернационализацията на учебния процес. Целта на висшите училища трябва да бъде достигане до нови целеви групи в международен аспект чрез откриване на образователни възможности на локално ниво, т.е. интернационализиране на образованието без изтичане на мозъци. Важен аспект на интернационализацията е преодоляването на езиковите бариери чрез предлагане на обучение на повече от един език. Интересен пример в тази област е съвместният проект на Швейцарския технологичен университет и инициативата на Лозана за MOOCs, по който е създадена платформа с курсове на френски език. 16% от студентите, които се обучават чрез платформата, са от Африка. Внимание заслужава и общата инициатива „Глобализиране на OpenupEd“ – EADTU и ЮНЕСКО, в резултат на която е създаден порталът

Miriada X¹⁵⁾. Испания и Латинска Америка си партнират с африканските и азиатските институции, за да създадат инициативи за отворено онлайн обучение в Африка и Азия.

За постигането на поставените високи цели важен фактор е подготовката на академичния състав. Необходимо е всички преподаватели да придобият необходимите дигитални умения, като това е ангажимент на ЕК и правителството на всяка държава членка. Препоръчва се националните органи да инициират създаването на квалификационна рамка на дигиталните умения, която да се интегрира в националната квалификационна рамка за преподавателите във висшите училища. ЮНЕСКО в сътрудничество с водещи технологични компании, като Cisco, Intel, ISTE и Microsoft, разработва *Рамка на компетентностите по ИКТ за преподаватели*. В Рамката са посочени компетентностите, които преподавателите следва да притежават, за да интегрират успешно ИКТ в собствената си практика и професионално развитие. Макар и подготвена за гимназиални учители, Рамката се препоръчва за внедряване и в сферата на висшето образование¹⁶⁾.

Новите технологии променят значително процеса на обучение. Поради това публичните органи следва да разработят насоки за гарантиране на качеството на отвореното и онлайн обучение и да стимулират прилагането на ИКТ във висшето образование. Предвижда се актуализация на ръководството за ECTS с оглед спецификата на новите форми на обучение и промяната в характера на натовареността на студентите.

ЕК трябва да подпомогне страните членки при разработването и внедряването на всеобхватна национална рамка за разширяване на възможностите за предоставяне на висше образование и интегрирането на новите методи на обучение. Използвайки потенциала на програмата Erasmus+, трябва да се насърчи обмяната на опит между страните в сферата на развитието на нови умения, изграждане на инфраструктура, правна регулация, осигуряване на качество, финансиране. Чрез Програмата трябва да бъдат подкрепени висшите училища за повишаване на технологичната готовност, внедряването на цифрови методи на обучение и експериментални партньорства със специализирани доставчици на услуги.

Вместо заключение

Разглеждани в контекста на българското висше образование, изложените препоръки и насоки поставят на дневен ред пред институциите и академичната общност множество проблеми, по които се нуждаем от широка дискусия и конкретни действия. Пораждат се и редица въпроси, свързани с развитието на висшето образование: как ще бъде намерен разумният баланс между новите технологии и човешкия фактор в обучителния процес; как ще се оценяват резултатите от обучението, проведено чрез новите форми, особено в приложните специалности; как и доколко ще бъдат съхранени академичните ценности

в условията на засилващата се конкуренция и демократизацията на висшето образование. При търсенето на отговорите на тези и на много други въпроси най-верният ориентир е високото качество на образованието. То е гарант за успеха и просперитета на всяко висше училище.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. High Level Group on Modernization of higher education. Report to the European Commission on Improving the quality of teaching and learning in Europe's higher education institutions. June, 2013. Достъпно на: ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/reports/modernisation_en.pdf
2. High Level Group on Modernization of higher education. Report to the European Commission on New modes of teaching and learning in higher education. October, 2014. Достъпно на: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/reports/modernisation-universities_en.pdf
3. Европейска комисия/ИАОАК (EACEA) „Евридика“, 2017. Модернизация на висшето образование в Европа: Академичен персонал – 2017. Доклад на „Евридика“. Люксембург, Служба за публикации на Европейския съюз. Достъпно на: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/40f84414-683f-11e7-b2f2-01aa75ed71a1/language-bg/format-PDF>
4. <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>
5. <http://www.shanghairanking.com/Shanghairanking-Subject-Rankings/Methodology-for-ShanghaiRanking-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2017.html#1>
6. <http://www.heacademy.ac.uk/ukpsf>
7. http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/ANG/Resolution_on_the_National_Higher_Education_Programme_2011_2020.pdf
8. <https://www.teachingandlearning.ie/>
9. Massive Online Open Courses (MOOCs) – онлайн курсове, които са публично достъпни, предлагат цифрови обучителни материали и възможности за интерактивно взаимодействие между курсистите
10. <https://creativecommons.org/licenses/>
11. <https://www.uninett.no/en>
12. <https://www.openeducationeuropa.eu/en>
13. <https://platform.europeanmoocs.eu/>
14. <https://www.fun-mooc.fr/>
15. <https://www.mooc-list.com/initiative/mir%C3%ADada-x>
16. <https://unesco.unibit.bg/sites/default/files/UNESCO%20ICT%20CFT%20BG.pdf>

CONTEMPORARY MODELS OF TEACHING AND LEARNING IN HIGHER EDUCATION – GUIDELINES, RECOMMENDATIONS AND PRACTICES IN THE EU

Abstract. The High Level Group on Modernization of Higher Education pays special attention and explores the issues of quality of education and new models of teaching and learning, taking into account the lagging behind of European higher education institutions and the reduced competitiveness of European higher education. This paper presents current EU policies aimed at achieving better quality of learning in higher education, recommendations to national authorities and higher education institutions as well as the more important guidelines on modern teaching and learning methods reflected in the publications of the High Level Group on the Modernization of Higher Education. Recommendations and guidelines are illustrated with examples of good practices selected by the High Level Group.

✉ **Ms. Vanya Grashkina-Mincheva**

CEO

National Centre for Information and Documentation
52A, Dr. G.M. Dimitrov Blvd.
1125 Sofia, Bulgaria
E-mail: nacid@nacid.bg